

De Priorat a prior(it)at, reapre(he)ndre el paisatge propi

Roser Vernet i Anguera

El procés que es viu al Priorat des de fa poc més d'una dècada no és un procés espontani ni de bon tros; per tal de poder entendre'n l'arrelament i l'abast, cal donar, d'entrada, unes quantes dades contextualitzadores, tant en termes quantitativs i estadístics com en termes qualitativs, conceptuals i fins i tot intangibles.

Els contextos

El Priorat és una comarca situada a la serralada prelitoral. La comarca té una extensió de 498,60 km² i representa l'1,55 % del territori del Principat. Pel que fa a la població, ratlla sense arribar-hi els 10.000 habitants i té una densitat 20 h/km².

Els 10.000 habitants es distribueixen en vint-i-tres municipis petits, la meitat dels quals no arriba a tres-cents habitants. L'esmicolament que la caracteritza —i no només en el nombre de pobles, sinó també en el procés històric de constitució territorial, en els conreus, en les variants lingüístiques— fan d'aquesta comarca un trencaclosques sense centralitat. Això comporta una mobilitat complicada que implica també, encara avui, un cert aïllament i unes dinàmiques socials complexes.

El percentatge de gent dedicada a l'agricultura supera el 20 %, mentre que la mitjana de Catalunya és del 2,4 %. La importància de l'activitat agrària segueix sent determinant i marca la vida dels seus habitants, el

seu present i la viabilitat del seu el futur, condicionats per la vitalitat del sector agrícola.

El moment òptim de poblament de la comarca fou el 1887, just abans de la fil·loxera, amb una densitat de població del 55,08 h/km², superant la densitat de la resta de Catalunya. Entre el 1900 i el 1970 perd el 45 % de la població. Durant aquest temps, l'activitat agrària esdevé cada vegada més de resistència. El 1975 és la comarca que en cent anys ha perdut, proporcionalment, més població de Catalunya. Amb el canvi de segle, en sis anys (2001-2007) creix en un 6 % gràcies a la reactivació de l'activitat vitícola.

Ens situem en aquest escenari, en què es desenvoluparà aquest procés de reconeixement dels nostres valors i les seues potencialitats, per replantejar la nostra relació amb el nostre territori i el nostre paisatge. Aquest escenari, però, no té un guió propi per representar i el guió imperant en relació amb les percepcions relacionades amb els territoris i els seus paisatges no li és precisament amable. Si entenem el paisatge com «el rostre del territori» podem apuntar alguns elements que ens ajudin a entendre algunes realitats i alguns processos de dinàmiques territorials dels darrers anys.

Des de la Renaixença, quan es fixen les bases simbòliques de l'imaginari col·lectiu de la catalanitat, el rostre d'aquesta identitat serà un rostre de muntanyes frondoses, de terra humida i rica. En aquesta línia, com que

el paisatge és també el contingut, es produeix la identificació entre aquests espais i la història que s'hi relaciona: s'estableixen els orígens de la nació. Aquestes muntanyes, i les planes i les costes que les complementen, tenen, des de llavors i fins ara, noms i cognoms: Pirineu, Canigó, Montseny, Montserrat, Empordà, Costa Brava, etc. Ara bé, en aquest corpus, en aquest imaginari, en aquesta identificació entre valors i paisatge, una part important del país no hi és. O no té rostre, o és un rostre anònim, per desconegut o ignorat.

La «divisió» entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova marca també la distribució i localització dels llocs emblemàtics (històrics, paisatgístics, lingüístics, econòmics, polítics, etc.). I no parlem només del passat ni només de la identificació històrica ni de la fixació dels elements constituents de la nació. Parlem també del present i de la projecció de futur que cada època ha anat fent, sense qüestionar aquesta visió.

Arribats a aquest punt, doncs, podem parlar de territoris sense rostre?, o en tot cas, de territoris sense consciència de tenir-ne? Ens referim a un rostre invisible, que et limita a posseir, només, un territori.

Aquest procés ininterromput de simbolització i identificació ha fet que tota aquella part de país que no participava d'aquesta galeria de retrats majoritàriament tampoc no la qüestionés. Cal dir que aquest fet no entrava en conflicte amb la valoració pròpia, personal i local dels símbols

domèstics, de les nostres muntanyes familiars, del nostre paisatge invisible, amb el qual establíem relacions íntimes d'amor i odi, sense negar la certa superioritat d'aquelles altres que poetes i gent sàvia havien instituit com a símbols de tots, nostres també, igual que passava amb la llengua, que es mirava de disfressar quan se sortia de l'àmbit propi, per no fer-se notar gaire, perquè el nostre no era el «bon català».

Tot això per dir que, en aquests territoris sense rostre, o sense rostre reconegut i valorat, l'autoestima en relació amb el propi espai no té cap valor afegit més enllà del la seua funció material com a espai alimentari, de conreus, pastures, boscos, mines; o com a espais on ubicar qualsevol cosa susceptible d'aportar algun benefici que eviti la sagnia de la població cap a indrets més afortunats: una fàbrica, una central nuclear, un abocador, una central eòlica, o dos, o tres, o tres-cents. En altres paraules, un territori que no sap que té rostre es pot vendre l'ànima al dimoni sense saber-ho, perquè, de fet, és el receptor idoni, «natural», d'allò que en altres espais no es concep, no es vol, etc. Tot i l'esquematisme parcial de l'apunt —perquè hi ha altres elements que formen aquesta equació— es tractava només de completar les dades quantitatives.

A la dècada dels noranta, al Priorat s'inicia allò que de manera tòpica es coneix com «el boom del Priorat», referit quasi exclusivament al tema vinícola que, una vegada més, serà la punta de llança per a un ressorgiment de l'activitat agrària, la base d'un ressorgiment més general, que

es reflectirà en les dades dels anys següents. Es tracta d'un ressorgiment modest que fou possible gràcies a una mínima massa resistent que havia mantingut conreus i perquè les cooperatives d'una part de la comarca havien contribuït a mantenir una supervivència complicada.

En aquest context mínimament esperançador sorgeix el conflicte. L'any 1999 circulen rumors i certes de projectes de centrals eòliques a Serra Major de Montsant. Aleshores ja hi ha, a cavall del Priorat i el Baix Camp, la primera central eòlica, la del Trucafort, de noranta-un aerogeneradors. Aquesta central no havia suscitat cap mena de reacció, però el Montsant és la serra emblemàtica del Priorat, carregada de tots els elements simbòlics i identitaris més forts. En aquest moment, neix la Plataforma per la Defensa del Patrimoni Natural del Priorat, un moviment transversal de base territorial amb ingredients ecologistes, identitaris i sobretot de model de desenvolupament. La societat prioratina es comença a qüestionar el perquè de tot plegat.

En un moment en què sembla que ha estat bandejada la maledicció que ens augurava un futur de tancament que ens abocava a acabar de marxar, algú es recorda de naltros, i no pas per donar-nos un cop de mà en aquest incipient procés de recuperació. La Plataforma —partidària de les energies renovables, ja que entronca amb els moviments d'oposició a les nuclears properes— no pot acceptar els plantejaments especulatiu que el mapa eòlic de la Generalitat sanciona com a llei. Es fa evident,

doncs, la incompatibilitat amb un model de desenvolupament que es va dibuixant i en el qual el paisatge es veu cada vegada més com a peça clau. No és una qüestió estètica, és una qüestió de dimensions, d'escala, d'industrialització desmesurada d'uns paisatges rurals excepcionalment conservats.

D'altra banda, apareix també el greuge territorial que es fa palpable així que poses mapes damunt de la taula. Com és que no hi ha parcs naturals a les muntanyes del sud del Principat? Com es distribueix en el territori la implantació eòlica?

El conflicte està servit, també a nivell intern de la comarca, entre els partidaris del guany immediat promès, cosa que s'explica també per les dificultats pressupostàries d'ajuntaments petits que, a més, arrossegueu inèrcies atàviques.

El procés engegat no es detura i la reacció a unes agressions determinades avança i es transforma en un debat i una reflexió al voltant dels eixos que aquella primera reacció posà damunt de la taula —medi ambient, paisatge, territori, planificació, equilibri territorial, sentit identitari— i que són els ingredients que ens han de permetre elaborar propostes integradores per tal de configurar entre tots —la participació la considerem innegociable— un model territorial que sigui coherent amb uns criteris que d'una manera o altra s'han anat configurant durant aquests anys. És, en definitiva, una feina de gota a gota, de vermar a mà i plegar olives amb borasses, en un territori petit, amb població envellida, que canvia poquet a poquet.

Els plans Leader europeus fan plantejaments innovadors en clau d'estratègia de desenvolupament local. Es comença a proposar la redacció d'una Carta del paisatge, que tindrà una gestació llarga i complicada. Desmuntar els atavismes i el prejudicis que la manca d'autoestima secular comporten no és una tasca fàcil. Mentrestant, el 12 de gener del 2010 s'aprova el Pla territorial parcial del Camp de Tarragona i el Catàleg del paisatge del Camp de Tarragona al maig del mateix any.

En tots aquests anys, el paisatge apareix com a eix vertebrador d'iniciatives i plantejaments, públics i privats. Paral·lelament se'ns demostra també com un ingredient amb una potencialitat molt gran de generar propostes que poden implicar els diferents sectors socioeconòmics, culturals etc. Així doncs, el rostre es va donant a conèixer.

El 2006 organitzarem les primeres jornades «Priorat, quin paisatge, quin futur?». La darrera edició, després de dos de caire més concret i sectorial, tractaren dels valors del paisatge en general i dels valors del nostre paisatge. Aquestes jornades, que situaren el paisatge en la centralitat del debat i la reflexió sobre el model territorial que volem construir entre tots, ens han ajudat a plantejar-nos el nou repte, quan optem ja de manera irreversible per apostar per un objectiu a mitjà/llarg termini que serveixi també per superar divisions més o menys latents. Un objectiu indiscutible. I es comença a perfilar la idea d'optar a ser patrimoni mundial. L'aparent utopia de l'objectiu triat ens resulta

un repte a la mida d'un territori que ve de tan lluny i de tant avall que no té por dels extrems. La primera cosa és esbrinar la possibilitat contrastada de tenir els requisits mínims per a aquesta opció. Sense perdre mai de vista, però, que allò que ens justifica, ens fa atractiu i engrescador (i difícil) el projecte és el procés en ell mateix. De fet, podríem fins i tot dir que l'objectiu real és el procés.

La prospecció sobre les possibilitats de poder optar al reconeixement de la UNESCO conclou amb una resposta afirmativa. Afirmativa, però no fàcil. Un paisatge cultural no és un monument indiscutible i únic, la complexitat que suposa implica un grau de dificultat important.

L'any 2007 neix PRIORITAT, associació sorgida de la confluència de les persones i les entitats relacionades amb el moviment que nasqué del procés de conflicte-debat. En aquesta nova etapa, però, es farà especial èmfasi en una voluntat molt més aglutinadora. El resultat és PRIORITAT, que té com a socis fundadors (a més dels que ho són a títol individual) els organismes següents:

- DOQ Priorat (617 viticultors)
- DO Montsant (897 viticultors)
- Associació d'Oleïcultors del Priorat (8 almàsseres)
- Unió de Pagesos (200 socis)
- Consorci de la Serra de Llaberia
- Associació per a la Restauració i el Turisme Rural al Priorat
- Associació de Petits Hotels i Cases Rurals del Riorat - Centre Quim Soler, la literatura i el vi (130 socis)
- Centre d'Estudis del Priorat (CEP)

- Centre de Documentació del Patrimoni i la Memòria (Carrutxa).

Els objectius que es marca l'entitat són els següents:

- impulsar i coordinar les actuacions necessàries del procés de candidatura a la Llista del Patrimoni Mundial.
- donar suport a les actuacions globals i sectorials encaminades al reconeixement dels valors patrimonials del paisatge cultural del Priorat.
- vetllar per la preservació d'aquests valors i per la gestió respectuosa d'aquest patrimoni compartit.
- promoure i donar suport a activitats i propostes que ajudin a consolidar un model de desenvolupament que garanteixi aquests valors, en col·laboració amb totes les persones, entitats i institucions d'àmbit comarcal i d'altres àmbits, com a garantia d'un futur que permeti viure dignament al territori.

Per aconseguir els objectius i difondre els valors que comporten ens plantegem la feina en tres àmbits:

- **Ambit social i territorial:** base primordial en la qual el projecte s'ha de fonamentar per generar convenciment, complicitats i implicacions.
- **Ambit acadèmic:** element necessari per poder fer la feina de recerca, estudi, documentació, etc., per tal d'elaborar els dossiers de candidatura.
- **Ambit institucional:** element indispensable per dur a terme el procés de candidatura i per esta-

blir els models de gestió que la justifiquin.

D'entrada, sabem que encetem un procés de manera poc habitual ja que les propostes de candidatura a la Llista del Patrimoni Mundial són gairebé sempre impulsades des de les institucions. Al Priorat, la iniciativa surt de la societat, de les persones i els col·lectius que s'hi impliquen, tot i que sabem que les institucions hi han de ser, pels requisits protocol·laris que la unesco exigeix, i perquè la seua complicitat és indispensable per assolir l'objectiu que té en la gestió del territori.

Aquest punt d'arrencada té la seua cara i la seua creu: la lentitud del procés, l'*handicap* de comptar exclusivament amb els recursos propis en moments no pas venturosos, la dificultat d'arribar a tot arreu i a tothom sense els mecanismes i els recursos que una institucionalització podria facilitar. Aquests factors comporten, d'una banda, la possibilitat d'anar elaborant, polint i enriquint el discurs i les propostes que s'hi relacionen, però alhora provoca cansament, desercions i dificultat de mantenir un ritme de presència i de progrés que pot diluir-se o anquilosar-se. Durant els set anys de vida de l'entitat, s'ha anat avançant en els tres àmbits de manera prou harmònica.

El l'àmbit territorial, PRIORITAT, a part de la feina de difusió i explicació del projecte, ha intervingut en la majoria d'iniciatives públiques i socials. La transversalitat de l'entitat en facilita la presència. Ens hem implicat a fons en la Carta del paisatge del Priorat, entenent el procés de consens

dels objectius de qualitat paisatgística i l'eina que se'n deriva, com un procés paral·lel al de candidatura. PRIORITAT també entra a formar part de la Comissió de Seguiment de la Carta, constituïda el novembre del 2013.

En l'àmbit acadèmic, hem establert múltiples relacions amb persones, entitats i institucions des de la Universitat Rovira i Virgili, la Universitat Autònoma, l'Institut d'Estudis Catalans, la Fundació el Solà, etc., i molt especialment amb l'Observatori del Paisatge, que ens ha assessorat des de l'inici.

En l'àmbit institucional la feina ha estat encaminada a aconseguir la implicació de les institucions locals —ajuntament, Consell Comarcal i la Diputació de Tarragona—, fins a les instàncies del país. Després de la Declaració institucional de suport del Parlament del 2012, el maig del 2013, la Generalitat tria la nostra candidatura com a candidatura catalana a la Llista del Patrimoni Mundial i la presenta a Madrid per tal que sigui inscrita a la Llista indicativa espanyola, pas previ i reglamentari per poder ser presentada a la UNESCO. Aquesta inscripció es formalitza el novembre del 2013.

Ara ens trobem aquí, amb l'oficialització de la nostra candidatura, en tant que candidatura de Catalunya, i inscrita a la Llista indicativa. Ens cal donar a conèixer el procés perquè volem compartir-lo, perquè l'hem pensat sempre com a projecte de país, com a aportació del nostre bocó de paisatge al patrimoni de tots. Us convidem a ser-hi i a acompanyar-nos en aquest procés que volem ric i compartit.

